UVODNA RIJEČ

Današnja demografska slika Grada Vukovara izrazito je nepovoljnih obilježja jer baštini dugoročne i sve lošije demografske procese, trendove, strukture i odnose te je u osobito velikoj mjeri određena visokim i kompleksnim demografskim gubitcima u Domovinskom ratu (1991. – 1998.) kao i velikom materijalnom ratnom štetom koja je opustošila ovaj lijepi grad na Dunavu, koji svoje urbane korijene ima još u ranom srednjem vijeku, dok kontinuirana naseljenost šireg područja seže (najmanje) 5000 godina unazad, u vrijeme prvih značajnijih indoeuropskih kolonizacija. Premda su posljednjih stotinjak godina, sve do Domovinskoga rata, kretanje i razvoj stanovništva Grada Vukovara u cjelini uzevši bili pozitivni (urbanizacija), zahvaljujući ponajprije ubrzanoj industrijalizaciji, koja je godinama privlačila novo stanovništvo iz neposrednog ruralnog okruženja (deagrarizacija i deruralizacija), ali i iz drugih krajeva pasivnih razvojnih karakteristika, već u predvečerje Domovinskoga rata uočavaju se blagi poremećaji u demografskom razvoju, naročito u kontekstu jačanja unutarnje i vanjske emigracije domicilnog i slabljenja imigracije novog stanovništva. Tomu su pridonijele i sve dublje teškoće u gospodarskom razvoju tijekom 1980-ih godina kao posljedica sve izraženije jugoslavenske ekonomske, društvene i političke krize. Ratne posljedice u domeni *ratnoga mortaliteta* i prisilnih migracija tijekom 1990-ih godina udarile su temelje pojavi depopulacije u svim dinamičkim komponentama ukupnog kretanja stanovništva kao i ubrzanju složene krize u formiranju demografskih struktura, napose biološke (dob i spol) i ekonomske strukture stanovništva.

Obilježavajući ove, 2026. godine, 35 godina od Vukovarske bitke i višegodišnje srpske okupacije šireg vukovarskog područja, prigoda je da se podsjetimo ili upozorimo na osnovne demografske parametre koji su prije Domovinskoga rata, tijekom rata kao i u poslijeratnom razdoblju umnogome odredili pravce i mogućnosti ukupnog održivog razvoja, rasta i napretka ovoga prostora i ljudi koji na njemu žive i rade. Danas je, kao vjerojatno nikada do sada, demografija postala primarno nacionalno strateško pitanje Hrvatske (i ne samo nje), jer

aktualni demografski trendovi i procesi u svojoj dominantno silaznoj varijanti pod veliki znak pitanja stavljaju budućnost ove zemlje i njegova stanovništva. Vrlo je malo naselja, općina ili gradova u Hrvatskoj koji imaju pozitivna ili, preciznije rečeno, manje negativna demografska obilježja u odnosu na nacionalni prosjek ili spram onih koji su u najdubljoj demografskoj krizi. Nažalost, Grad Vukovar nije među njima. No, njegova iznimna povijesna uloga koju je imao u prošlosti, a osobito u nedavnom Domovinskom ratu traži od sviju nas da se objektivno suočimo s njegovim trenutačnim demografskim stanjem i izazovima i da zajednički pronađeno učinkovite racionalne i poticajne modele, aktivnosti i mjere da Gradu Vukovaru vratimo barem umjeren demografski optimizam i društvenu „vedrinu" kao neprijepornu pretpostavku njegova održivog razvoja, rasta i napretka u budućnosti. Dvije tisuće poginulih, ubijenih i nestalih prijeratnih stanovnika, uz više tisuća nasilno odvedenih i zatočenih u koncentracijskim logorima u Srbiji i na okupiranim dijelovima hrvatskoga Podunavlja, nekoliko tisuća ranjenih i više od dvadeset tisuća prognanih u Domovinskom ratu, više su nego opravdan razlog za našu stalnu i iskrenu brigu o ovom gradu i njegovim ljudima, koja nikako i nikada ne smije biti samo prigodničarska, jaka na riječima, nego konkretna, trajna i sveobuhvatna. To ne znači da drugi krajevi Hrvatske ne zaslužuju biti pod posebnom pažnjom, pa i skrbi hrvatske države, nego znači da se Vukovara ne smijemo sjećati samo u osobito tragične dane mjeseca studenoga nego cijele godine, pače, trajno i da je on za nas ne samo *grad-heroj(a)* nego i grad hrvatske budućnosti – *hrvatska kulturna metropola na Dunavu*, slično Dubrovniku kao *hrvatskoj kulturnoj metropoli na Jadranu*.[1]

Motivacijsko ishodište ove studije nalazi se u „tri demografska poglavlja" knjige *Rat, ljudi, brojevi – Vukovar 1991. i danas*, koju autorski potpisuju Sandra Cvikić, Josipa Maras Kraljević i moja malenkost, a koju su 2021. godine objavili Državni arhiv u Vukovaru i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Želja mi je bila navedena „demografska" poglavlja ažurirati i dopuniti novijom literaturom i recentnim podatcima popisne, vitalne i migracijske statistike, a osobito novim

[1] U tom kontekstu potpuno opravdanim držim mišljenje Vlade Šakića i Katarine Perić: „Na jugu Hrvatske, naročito u razdoblju osmanskih osvajanja i poslije, izniknula je hrvatska, europska i svjetska kulturna metropola – Dubrovnik. Na istoku Hrvatske na istom tragu u obrani istih vrijednosti i kulture u epskom otporu srbijanskoj oružanoj agresiji 1991. godine izniknuo je grad koji po svemu zaslužuje status hrvatske, europske i svjetske kulturne metropole na Dunavu – Vukovar. Pridruživanjem i pristajanjem Republike Hrvatske na europske i druge zapadnocivilizacijske političke i obrambene saveze tome bi trebala težiti svekolika gospodarska, demografska i kulturna obnova Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije. Izgradnjom 'kulturne metropole na Dunavu' Republika Hrvatska, Europska unija te zemlje iz istog civilizacijskog kruga na taj bi način vratile dug gradu Vukovaru i vukovarskim braniteljima, koji su u jednom povijesnom trenutku osamljeni pružili epski otpor u obrani Republike Hrvatske te zajedničkih vrijednosti i kulture" (Šakić i Perić, 287-288).

stanjem Računalne baze žrtava iz Domovinskoga rata koju posjeduje Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i koja mi je u duhu dosadašnje vrlo uspješne suradnje ustupljena za potrebe ove knjige. U tom kontekstu posebno zahvaljujem ravnatelju Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskoga centra Domovinskog rata prof. dr. sc. Anti Nazoru, kao i djelatniku Centra, dr. sc. Slavenu Ružiću na prijateljskoj susretljivosti i profesionalnoj pomoći.

Knjiga, također, donosi rezultate istraživanja projekta „Transformacije lokalnih zajednica u Republici Hrvatskoj. Globalni izazovi i razvojni potencijali", koji je financiran sredstvima Europske unije (*NextGenerationEU*), a koji vodi dr. sc. Mateo Žanić, viši znanstveni suradnik u Područnom centru Instituta Pilar u Vukovaru, koji je sa zadovoljstvom prihvatio moj poziv da bude urednik ove knjige.

Mnogi su mi bili uzor ne samo u pisanju ove knjige nego i u ukupnom znanstvenom radu. Neki od njih, nažalost, više nisu među živima, ali je njihovo znanstveno djelo jamac da nikada neće biti zaboravljeni. U tom smislu s velikim poštovanjem i zahvalnošću sjećam se triju osoba: akademkinje Alice Wertheimer-Baletić, koja mi je kao rođena Vukovarka s golemim hrvatskim i međunarodnim ugledom u demografskoj znanosti uvijek bila velika inspiracija i koja mi je pružala potporu i davala savjete svih 30 godina našega poznanstva, a prije dvadesetak godina bila je recenzentica moje prve autorske knjige *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije*; prof. dr. sc. Mladena Ante Friganovića, koji mi je kao studentu geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu posredovao prva demografska znanja i usadio ljubav prema ovoj znanstvenoj disciplini te prof. dr. sc. Zlatka Pepeonika, mentora moje doktorske disertacije posvećene istraživanju demografskih gubitaka i posljedica Domovinskoga rata. Njihovo golemo znanje i energija omogućili su mi da se suočavam s hrvatskim demografskim izazovima bez straha. Dakako, kroz tri desetljeća bavljenja znanstvenim radom surađivao sam s mnogim hrvatskim demografima pa im ovom prigodom iskreno i s dubokim poštovanjem zahvaljujem na suradnji. Većina njih postali su mi vrlo dobri i dragi prijatelji.

Koristim ovu prigodu zahvaliti recenzentima knjige i uglednim znanstvenicima, akademiku Anđelku Akrapu, doc. dr. sc. Sandri Cvikić, izv. prof. dr. sc. Moniki Komušanac i prof. dr. sc. Nenadu Pokosu na detaljnom čitanju rukopisa i vrlo korisnim primjedbama i savjetima. Njihovo recenzentsko mišljenje pomoglo mi je da rukopis učinim točnijim, preciznijim i interpretativno sveobuhvatnijim. Vrijedne zemljovide za knjigu izradili su dr. sc. Nikola Šimunić i bojnik Franjo Čanaki, na čemu im iskreno zahvaljujem.

Zahvaljujem svima koji su svoje znanje i vještine darovali kako bi knjiga bila na primjeren način grafički oblikovana i otisnuta. U tom smislu posebnu zahvalnost dugujem dr. sc Mateu Žaniću, uredniku knjige, gđi Mirjani Paić-Jurinić,

izvršnoj urednici kao i timu koji je na različite načine vrijedno radio na pripremi knjige za tisak.

Zahvaljujem na financijskoj potpori Gradu Vukovaru i Vukovarsko-srijemskoj županiji, jer bez nje knjiga ne bi ugledala svjetlo dana. Iskreno se nadam da će njezin odjek opravdati uložena sredstva i trud mnogih.

Posebnu riječ zahvale upućujem ravnateljima Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, prof. dr. sc. Željku Holjevcu i Državnoga arhiva u Vukovaru, profesoru Petru Elezu na izvrsnoj suradnji i spremnosti da kao izdavači stanu iza ovoga projekta.

Zahvaljujem svojoj obitelji, supruzi Marini, kćeri Mariji i sinu Vinku, koja je uvijek s puno razumijevanja pratila i podupirala moj znanstveni rad i bila mi neizmjeran oslonac kada su me stisle poteškoće na koje sâm nisam mogao naći odgovor ili rješenja. Na osobit im način zahvaljujem jer su me uvjerili da vrijedi vratiti se i živjeti u Vukovaru. To je ujedno značilo da se kao znanstvenik suočim s brojnim vukovarskim, ne samo demografskim znanstvenim temama i da na taj način skromno pomognem da Vukovar postane mjesto u kojemu se može i treba dostojanstveno i dobro živjeti i raditi.

Na kraju, zahvaljujem svim hrvatskim braniteljima koji su svojim nesebičnim sebedarjem omogućili da danas Vukovar bude slobodan hrvatski grad u koji trebamo vratiti optimizam i dalje graditi i čuvati nadu da treba i može biti bolje. Dostojanstveno sjećanje na poginule, ubijene i nestale u Domovinskom ratu može nam samo biti od pomoći u tom nastojanju. Vjerujem i nadam se da će ova knjiga postati barem kamenčić u bogatom mozaiku vukovarske prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Svoju uvodnu riječ želim zaključiti sljedećim rečenicama: trudio sam se da knjiga bude znanstveno utemeljena na primjerenom znanstvenom aparatu, što znači na objektivnoj znanstvenoj metodologiji, pouzdanim i provjerljivim izvorima i literaturi te da u radu iznesene činjenice, tvrdnje i zaključci budu što vjerodostojnije argumentirani i dokumentirani. Ipak, nastojao sam da tekst bude lako „prohodan" i onim čitateljima kojima demografske analize, pojmovi i rječnik nisu bliski. To znači da sam nastojao da moj izričaj bude ne samo logičan nego i relativno jednostavan i što je moguće razumljiviji, jer ova je knjiga namijenjena svim ljudima o kojima se u njoj istražuje, analizira i piše. Stručni su pojmovi upotrijebljeni samo u mjeri u kojoj je to bilo neophodno kako bi se osigurao potreban znanstveni okvir. Sve pogreške koje se u knjizi eventualno nalaze, unatoč trudu da ih bude što manje, isključivo su moja odgovornost.

Autor

U Vukovaru 3. svibnja 2026., na blagdan sv. Filipa i Jakova, apostola,
nebeskih zaštitnika grada Vukovara